

Yevhen Nakhlik

Instytut Iwana Franki Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie,
Ukraina

ORCID: 0000-0001-7701-9795

Gabriela Zapolska w recepcji ukraińskiej

Recepcja twórczości Gabrieli Zapolskiej wśród ukraińskich tłumaczy, twórców teatralnych i filmowych, krytyków literackich i teatralnych, publicystów, literaturoznawców oraz bibliografów ma co najmniej 130-letnią historię: rozpoczęła się w czasach przedrewolucyjnych, kontynuowana była w czasach radzieckich, a w niepodległej Ukrainie nabrała jakościowo nowego tempa. Recepcja artystyczna obejmuje tu przekłady, spektakle, spektakl filmowy, a recepcja naukowa – przedmowę publicystyczną, krytykę literacką i teatralną, artykuły i recenzje literaturoznawcze, artykuły encyklopedyczne i popularnonaukowe (zwłaszcza na aktualnych stronach ukraińskich), fragmenty w pracach syntetycznych, przekład jednej polskiej monografii o pisarce, indeksy bibliograficzne. Bibliografia ukraińskich przekładów dzieł Zapolskiej oraz ukraińskich publikacji na jej temat z lat 1890–1980 znajduje się w czwartym tomie pięciotomowego opracowania zbiorowego *Literatura ukraińska w literackim kontekście słowiańskim i światowym* (bibliografia literatury polskiej na Ukrainie opracowana przez Marię Walo)¹. Literacką biografię Zapolskiej oraz wybraną bibliografię publikacji na jej temat (głównie z prasy wołyńskiej) przedstawia biobibliograficzna książka *Pisarze polscy w życiu Wołynia* autorstwa Ludmyły Dejneki².

1 *Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті*, Київ 1991, т. 4; *Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні. Матеріали до бібліографії (початок XIX ст. – 1980 р.)*, s. 189.

2 *Габрієля Запольська (1857–1921)*, [в:] *Поляки-письменники в житті Волині* [Електронний ресурс], *біобібліографічний довідник*, укладач Л. Дейнеска, Луцьк 2015, s. 7–8, <https://ev-nuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7687/1/Poljaky.pdf> [dostęp: 01.02.2022].

Ponadto cztery lata temu Wołyńska Państwowa Obwodowa Biblioteka Naukowa im. Ołeny Pczilki opracowała i wydała pierwszy w Ukrainie osobisty katalog Gabrieli Zapolskiej³.

Przekłady, spektakle, spektakl filmowy

Czasy przedrewolucyjne

Pierwsze tłumaczenie utworu Zapolskiej w galicyjskiej prasie ukraińskiej ukazało się w 1890 roku we lwowskiej gazecie moskofilskiej „Червона Русь”, której redaktorem i wydawcą był Osip Markow, a redaktorem odpowiedzialnym Iwan Pełech: „На страже. Новелла Габриелы Запольской”⁴. Tłumacz nie został wspomniany. Tłumaczenia dokonano w języku, w którym wydawano gazetę – rosyjskim literackim z często występującymi elementami notorycznego „jazyczija” (язичіє, języczysko). W przekładzie pojawiały się liczne leksykalne i gramatyczne ukrajinizmy, zwłaszcza dialektyzmy. Mimo to, tłumaczenie jest sprawne stylistycznie i ogólnie czytelne.

Pierwszym przekładem utworów Zapolskiej na ukraiński język literacki (w wersji galicyjskiej) było tłumaczenie tego samego utworu. Przekład „На сторожи. Оповіданє Г. Запольскої” ukazał się w 1894 roku w gazecie „Народна Часопись”, codziennym dodatku w języku ukraińskim do polskiej „Gazety Lwowskiej” (redaktor odpowiedzialny obu czasopism Adam Krechowiecki). Tłumacz także nie został wspomniany⁵. Następnie pojawiło się ukraińskie tłumaczenie (również w językowej wersji galicyjskiej) jednoaktówki *W Dąbrowie Górniczej. Obraz sceniczny w jednym akcie*, której polski oryginał ukazał się we Lwowie w 1899 roku, a premiera odbyła się 6 maja tego samego roku we lwowskim Teatrze hrabiego Skarbka. Oryginał został wydany pod męskim pseudonimem Józef Maskoff, ale tłumaczenie opublikowano w tym samym roku pod zwyczajowym pseudonimem autorki: Gabriela Zapolska.

Utwór *В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті* został wydrukowany w serii wydawniczej „Живі Струни” („Żywe Struny”), zapoczątkowanej we Lwowie w 1899 roku przez **Antona Kruszelnickiego** (*1878–†1937),

3 *Волинська грань польської літератури. (До 160-річчя від дня народження Габрієлі Запольської, польської актриси та письменниці). Методично-бібліографічні матеріали*, укладачі: І.І. Снітко, О.В. Гапонюк, Луцьк 2017, 14 s.

4 *На стражє*, Новелла Габрієлы Запольской, „Червона Русь” 1890, № 143, 27 іюня (9 іюля); № 144, 28 іюня (10 іюля); № 145, 29 іюня (11 іюля); № 146, 1 (13 іюля).

5 *На сторожи, Оповіданє Г. Запольскої*, „Народна Часопись. Додаток до Газети Львівскої” 1894, № 160, 20 липня (1 серпня); № 161, 22 липня (3 серпня).

ukraińskiego pisarza, wówczas studenta na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Lwowskiego, książeczką *Из циклу Бірлії* – przekładem na język ukraiński książki *Z cyklu Wigilii* polskiego modernisty i dekadenta Stanisława Przybyszewskiego, wydanej we Lwowie w tym samym roku nakładem Księgarni Polskiej. Jednoaktówka *В Гірничій Дюброві* była drugim tomem w serii „Живи Струни”, rok wydania nie został podany, ale ponieważ trzecim tomem w tej serii był *Нарис одної доби* ukraińskiego pisarza Oresta Awdykowicza, na którym jako rok druku podany jest 1899⁶, logiczne jest założenie, że tłumaczenie jednoaktówki również zostało wydrukowane w tym samym roku. Na stronie tytułowej książki *В Гірничій Дюброві* widnieje informacja, że Anton Kruszelnicki utwór „переклав за дозволом авторки”⁷ („przetłumaczył za zgodą autorki”), a więc porozumiewał się z nią. Tłumaczenie opatrzone jest esejem *Предмова* (Przedmowa) podpisanym kryptonimem B.C. (W.S.) – najpewniej chodzi o Wołodymyra Starosolskiego, jednego z wydawców książki, jak wynika z napisu na stronie tytułowej: „Накладом А. Крушельницького і В. Старосольського” („Nakładem A. Kruszelnickiego i W. Starosolskiego”).

Ten przekład jednoaktówki, poruszającej problem strajku górników, doczekał się kolejnego wydania. Na stronie tytułowej u góry napisano, że publikacja została zrealizowana przez Rewolucyjną Partię Ukraińską, RPU (założoną w lutym 1900 roku w Charkowie): Революційна Українська Партия. Poniżej znajduje się komunistyczne hasło: „Пролетарі всіх країн, єднайтеся!” („Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!”). Jeszcze niżej widnieją imię i nazwisko autorki (Gabriela Zapolska) oraz tytuł utworu: *В Гірничій Діброві*. Nie ma wzmianki, że przetłumaczono za zgodą autorki, tłumacz jest oznaczony kryptonimem: „Переклав з польської мови А.К.” (oczywiście chodzi o Antona Kruszelnickiego). Na dole podano organizację (tę samą partię), która sfinansowała wydanie (Накладом Р.У.П.) oraz miejsce druku: „З друкарні Народової (Манецких) у Львові” („Z Drukarni Narodowej (Manieckich) we Lwowie”).

Nie określono roku wydania. Nie ma przedmowy Starosolskiego ani nikogo innego. Na ostatniej stronie (15.) wymienione są „Видання Революційної Українськ[oi] Партії” („Wydania Rewolucyjnej Partii Ukraińskiej”) (jest

6 Już na początku 1900 roku ukazało się tłumaczenie tego zarysu w języku polskim: O. Awdykowicz, *Historia jednej doby*, przeł. z ruskiego L. Daniluk, „Monitor. Tygodnik Polityczno-Społeczny i Literacki” 1900, nr 3, 14 stycznia; nr 4, 21 stycznia; nr 5, 28 stycznia; nr 7, 11 lutego; nr 8, 18 lutego; nr 9, 28 lutego; nr 10, 10 marca.

7 Г. Запольська, *В Гірничій Діброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки А. Крушельницький, Львів [1899], 24 s. (Живи струни: 2).

ich 31, książeczka *В Гірничій Діброві* znajduje się pod nr. 30, stąd jest to dość późne wydanie RPU)⁸. Porównanie obu tłumaczeń dowodzi, że w wydaniu RPU wykorzystano przekład z serii „Живі Струни”, ale zredagowano go przede wszystkim w taki sposób, by był bliższy naddnieprzańskiej odmianie ukraińskiego języka literackiego. Oto kilka przykładów: „Кухоння піч” – „Вариста піч”, „з головою, овиненою шматом” – „з головою, обвиненою хусткою”, „заслона” – „завіса”, „сцена є пуста” – „сцена пуста”, „стогони жінки” – „стогін жінки”, „звінки” – „дзвінки”, „сьпів” – „спів”, „Чути один голос” – „Чути заспів”, „повтаряє” – „повторює”, „з руками, виїденими вуглем” – „з руками, вижертими вуглем”, „клякає при ліжку” – „падає навколійки коло ліжка”, „сьпів [...] щезає” – „спів [...] поволі затихає”, „пукає до вікна” – „стукає до вікна”, „штигар” (pol. *szytygar*) – „штейгер” (*szytygar* górniczy był osobą odpowiedzialną za pracę w kopalni – kierownikiem jej oddziału).

Ten szereg zmian można znacznie wydłużyć. W edycji serii „Живі Струни”, przeprowadzonej przez ortografię galicyjską (tzw. *żelechówka*), *ся* jest pisane oddzielnie z czasownikami, jako samodzielne słowo (*підносить ся, відчиняють ся, звертаєть ся*, itd.), natomiast w wydaniu RPU, w którym zmodyfikowano pisownię na potrzeby odbioru w Ukrainie Naddnieprzańskiej, jest pisane razem (*підноситься, відчиняються, звертається* itd.). Ogólnie rzecz biorąc, zmiany (głównie leksykalne, rzadziej morfologiczne, fonetyczne i składniowe) poprawiły tłumaczenie. Zmiany dotknęły również określeń postaci. Kapitan i Kozacy Dońscy, których *Córka* nazywa pod koniec sztuki „Moskalami” (a więc w oryginale: „Moskale”), zostają zastąpieni Kapitanem *Żandarmerii* oraz Kozakami i *Żандармами*, których *Córka* nazywa już po prostu „żандармами” (w oryginale także występują „żандарми”). Tak więc, zgodnie z ideologią socjalistyczną, w zredagowanym przekładzie opozycja etniczna zostaje usunięta, choć Kapitan w tłumaczeniu, podobnie jak w polskim oryginale, wymawia pewne frazy po rosyjsku.

Czasy radzieckie

Najsłynniejsze dzieło Zapolskiej – sztuka w trzech aktach *Moralność pani Dulskiej*, będąca satyrą na lwowskie mieszczaństwo (premiera w 1906 roku, pierwsze wydanie w 1907) – było dwukrotnie publikowane w różnych przekładach pod tym samym tytułem „Моральність пані Дульської” na

8 Г. Запольська, *В Гірничій Діброві*, переклав з польської мови А. К., Львів, 15, [1] s.

sowieckiej Ukrainie. Pierwszego przekładu dokonał galicyjski aktor i tłumacz **Seweryn Pańskiwski** (Северин Паньківський, *1872–†1943), sztuka z gatunkowym określeniem „комедія” („komedia”) ukazała się jako osobna książka w charkowskim spółdzielczym wydawnictwie „Рух” w 1925 roku⁹.

Drugi przekład był powojenny, wydany w Państwowym Wydawnictwie Literackim w Kijowie w 1957 roku, z okazji 100-lecia urodzin Gabrieli Zapolskiej, przez pisarkę i tłumaczkę **Halinę Wigórską** (*1909–†1990) w ówczesnym ukraińskim języku literackim. Na karcie tytułowej znalazło się określenie gatunkowe „міщанська трагікомедія”¹⁰ („tragikomediala mieszczańska”). Odmienne określenie gatunku wskazuje, że przekłady zostały dokonane z różnych wydań oryginału: przekład S. Pańskiego pochodzi z warszawskiego wydania z 1907 roku *Moralność pani Dulskiej. Komedia w trzech aktach*, a przekład Wigórskiej – z czwartego tomu zbioru *Utwory dramatyczne Zapolskiej* z 1923 roku, w którym *Moralność pani Dulskiej* ma podtytuł *Tragikomediala kołtuńska w trzech aktach*.

Z okazji 100-lecia Zapolskiej w 1957 roku w kijowskim Studiu Filmowym im. O. Dowżenki na podstawie tej powieści **powstał spektakl filmowy** *Мораль пани Дульської w języku rosyjskim* w reżyserii Rosyjskiego Teatru Dramatycznego im. Łesi Ukrainki w Kijowie (scenarzyści i reżyserzy: Leonid Warpachowski i Ołeksij Szwaczko).

Oczywiście powieść *Kaśka Kariatyda*, przedstawiająca ówczesny Lwów, również została przetłumaczona na język ukraiński. Powieść ta jest jednym z najwcześniejszych przykładów literackiego „tekstu lwowskiego” (napisana i wydana w latach 1885–1886)¹¹.

Pierwszym tłumaczem był pisarz **Wołodymyr Grzycki** (*1895–†1973), Galicjanin, który znał język polski, służył w armii austriackiej, od 1918 roku był porucznikiem Ukraińskiej Armii Galicyjskiej, a w 1919 roku pozostał na sowieckiej Ukrainie. Ukraińskie wydanie tej powieści naturalistycznej odpowiadało ówczesnej sowieckiej ideologii demaskowania burżuazyjnej moralności i sposobu życia. Przekład ukazał się nakładem charkowskiego spółdzielczego wydawnictwa „Рух” w 1932 roku¹².

9 G. Запольська, *Моральність пані Дульської. Комедія на 3 д.*, переклад С. Паньківського, Харків 1925, 79 s.

10 G. Запольська, *Моральність пані Дульської. Міщанська трагікомедія на 3 дії*, переклад з польської [Г. Вігурської], Київ 1957, 91, [1] s.

11 D.M. Osiński, *Lwów w „Kaśce Kariatydy” Gabrieli Zapolskiej*, „Literaturoznawstwo. Historia, teoria, metodologia, krytyka” 2008, nr 1(2), s. 59–76.

12 Г. Запольська, *Каська-Кариатіда*, повість, переклад В. Гжицького, Харків 1932, 254 s.

Wołodymyr Grzycki przetłumaczył również „opowiadanie” (według określenia autorki) *Śmierć Felicjana Dulskiego* (pierwsze wydanie 1911) – ukraińskie tłumaczenie „Смерть Феліціана Дульського” ukazało się w charkowskim wydawnictwie „Рух” w 1933 roku, a następnie we lwowskim Wydawnictwie Książkowym i Dziennikarskim w 1958 roku (bez towarzyszącego artykułu), gatunek określono jako „повість” („powieść”) ¹³.

Po obchodach 100. rocznicy urodzin Zapolskiej nastąpiła długa przerwa w wydawaniu ukraińskich przekładów jej utworów.

W niepodległej Ukrainie

Dopiero z okazji 150. rocznicy urodzin Gabrieli Zapolskiej w 2007 roku i po tej dacie rocznicowej w niepodległej Ukrainie nastąpiło ożywienie w tłumaczeniach, publikacjach i teatralnych wykonaniach jej utworów.

W 2007 roku we lwowskim wydawnictwie „Каменярь” (seria „Бібліотека слов'янських літератур” – „Biblioteka Literatur Słowiańskich”) ukazała się powieść *Kaśka Kariatyda* w nowym przekładzie **Ołeksandry Łukjanenko**, kierownika działu literatury w językach obcych imienia O. Maślaka z Lwowskiej Obwodowej Uniwersalnej Biblioteki Naukowej ¹⁴. Wydanie dwujęzyczne (oryginał polski i tłumaczenie na język ukraiński) dofinansowano ze środków Senatu RP dzięki Fundacji „Pomoc Polakom na Wschodzie”. Niestety poza krótkim streszczeniem wydawcy nie dołączono artykułu lub choćby notki o Gabrieli Zapolskiej i samej powieści.

W łuckim almanachu „Світязь” (2013, nr 4/19) ukazała się krótka nowela (monolog dziewczyny) *На перший бал* (tytuł oryginalny: *Na pierwszy bal*) w tłumaczeniu **Ołeksandra Waszczuka**. Ten sam filolog, poeta z Łucka, opracował cały zbiór utworów Zapolskiej, wcześniej nieprzetłumaczonych na język ukraiński, we własnych przekładach. Obszerna książka, zatytułowana *Людський звіринець* (*Menażeria ludzka*), ukazała się nakładem łuckiego wydawnictwa „Терен” w 2016 roku. Zawiera *dziesięć opowiadań* zgrupowanych w dwóch działach:

I – *Акварелі*, od tytułu zbioru opowiadań Zapolskiej *Akwarelle*, 1885, choć z niego przetłumaczono tylko dwa utwory: *Один день із життя*

13 Г. Запольська, *Смерть Феліціана Дульського. Повість*, переклад з польської мови Володимира Гжицького, Львів 1958, 70, [2] s.

14 G. Zapolska, *Kaśka Kariatyda*; Г. Запольська, *Каська Каріатіда*. [Роман], переклад з польської Олександри Лук'яненко, Львів 2007, 574 s.

троянди і Букет камелій (pozostałe utwory – *На перший бал, Заміжжя Теці, Авантюристка*);

II – *Людський звіринець*, od tytułu zbioru opowiadań *Менажєria ludzka*, 1893, z którego przetłumaczono utwory: *Жабуся, Котик, Ослиця, Сука, Цап-відбувайло*.

Książka zawiera również krótką powieść *Із щоденників молодої заміжньої жінки* (według autorskiego określenia gatunku „opowiadanie” *Z pamiętników młodej mężatki*, pierwsze wydanie 1923) oraz dwie sztuki teatralne: *Мелашка* (*Małaszka. Obrazek sceniczny w sześciu odsłonach*, pierwsze wydanie 1903), której, według wyjaśnień autorki, akcja toczy się w Galicji, oraz *Осіннім вечором* (*Jesiennym wieczorem*, pierwsze wydanie 1903). W książce zamieszczono przedmowę tłumacza *Повернення дочки Волині й Польщі* (*Powrót córki Wołynia i Polski*) oraz jego przypisy.

Badacz twórczości Zapolskiej, pisarz **Serhij Hupało** (mieszka w Kiwercach, obwód wołyński), przetłumaczył – według autorskiego określenia gatunku – „opowiadanie” *Małaszka* (pierwsze wydanie 1883). W jego reprodukcji „повість” („powieść”) *Мелашка* została wydana jako osobna książka w łuckim wydawnictwie „Wołyńska Drukarnia Obwodowa” w 2016 roku. Serhij Hupało dołączył do tłumaczenia własne objaśnienia realiów życia na Wołyniu, miejscowego języka, obrzędów, starych wersji ukraińskich imion. W 2021 roku lwowskie wydawnictwo „Сполом” w tłumaczeniu Serhija Hupała opublikowało powieść *Шмат життя* (*Szmat życia*, pierwsze wydanie 1891–1892).

W 2006 roku na małej scenie Narodowego Akademickiego Teatru Dramatycznego im. Iwana Franki w Kijowie pokazano jednoaktówkę *Агасфер*, opartą na sztuce Gabrieli Zapolskiej *Мężczyzna* (1902), traktującą o relacji między kobietą a mężczyzną w kontekście feministycznym (w tłumaczeniu Borysa Antkowa i w reżyserii kijowskiego, wcześniej lwowskiego, aktora Tarasa Żyrki, który zagrał również rolę tytułową)¹⁵.

W październiku 2007 roku w Rówieńskim Teatrze Muzyczno-Dramatycznym odbyła się premiera tragifarsy *Моральність пані Дульської* (1906) w reżyserii Ołeksandra Ołeksiuka.

15 О. Варварич, „Агасфер”. У пошуках ідеалу. Про прем'єру франківців у Театрі у фойє, „День” 2006, 14 листопада.

Krytyka literacka i teatralna, artykuły literaturoznawcze, publicystyczne, encyklopedyczne i popularnonaukowe

Czasy przedrewolucyjne

Pierwszym z ukraińskich krytyków literackich, który wypowiedział się na temat twórczości Gabrieli Zapolskiej, był, jak się wydaje, **Wołodymyr Stebelski** (*1848–†1891). Co prawda postać tego pisarza i dziennikarza jest raczej kontrowersyjna: urodzony i mieszkający w Galicji, był najpierw (w połowie lat 60. XIX w.) ukrainofilskim pisarzem (narodowcem), publikował w czasopiśmie narodowskich „Мета” i „Нива”, później (na przełomie lat 60. i 70. XIX w.) znalazł się wśród galicyjskich moskalofilów (znana jest jego polemika z Pantelejmonem Kuliszem¹⁶), natomiast od 1874 roku zaczął pisać do gazet warszawskich i od tego czasu, stając się polonofilem, pisał przede wszystkim po polsku. W 1887 roku przeniósł się do Warszawy. Największe piętno w literaturze polskiej odcisnął jako poeta, satyryk, eseiści, krytyk literacki i publicysta Włodzimierz Stebelski.

To on w 1887 roku zareagował na łamach warszawskiego „Kurjera Codziennego” skrajnie negatywną recenzją, podpisaną kryptonimem *Stb.*, na powieść *Kaśka Kariatyda*. Nie znaczy to, że Stebelski, ukształtowany na estetycznych gustach romantyzmu, w ogóle nie akceptował pisarstwa naturalistycznego – uznawał wprawdzie twórcze dokonania Émile’a Zoli, ale nie akceptował literackiej manieri Zapolskiej: „Po wawrzyny Zoli sięga od niejakiego czasu p. Gabriela Śnieżko-Zapolska [...], tylko że nie ma talentu znakomitego naturalisty francuskiego”.

Jego zdaniem, w utworze *Małaszka*

bohaterka przypominała żywo niektóre dziwolągi niewieście Sacher-Masocha, lecz nowela tu i owdzie zwracała niejaką uwagę barwą energiczną, stylizacją śmiałą. [...] ale i ten liczman zatraciła autorka w najnowszej swej powieści, w nieskończenie długiej i nieskończenie nudnej „Kaśce Kariatydzie”¹⁷.

16 Є. Нахлік, Пантелеймон Куліш і „Руська Трійця”. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття, Львів 1994, s. 20–22; Є. Нахлік, *Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель* у 2 т., Київ 2007, т. 1: *Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія*, s. 235–236, 239, 246.

17 Stb. [Włodzimierz Stebelski], „Kaśka Karjatyda”, „Kurier Codzienny” 1887, nr 332, 1 grudnia, s. 1.

Z obrzydzeniem i nie bez ironii Stebelski uciekł się do miażdżącej charakterystyki powieści:

Od pierwszej stronicy do ostatniej panują w tej powieści kał, błoto, wyziewy mefityczne, śmietniki, krzaki, rynsztoki, złodziejstwo, nierząd, policja, szpital, szynk i woń najpospolitszej wódki. Między wszystkimi zaś osobami tej noweli su terenowej jedna tylko zdobywa się na czyn uczciwy, i tą jest głuchoniemy idiota.

Miły zapach i miłe towarzystwo.

Krytyk przyznał jednak: „Wszystko to jest zresztą rzeczą gustu”. Mimo to zauważył:

Od czasu do czasu w tej „Kaśce Kariatydzie”, zbudowanej na szumowinach sto-
lecznych, wyrывa się nuta sentymentalna. Idylla jest wtedy zwykle nieprawdzi-
wa i niesmaczna.

Ostatecznie, konkluzja bezwzględnego krytyka była rozczarowująca:

[...] p. Zapolska o koncepcji artystycznej nie ma wyobrażenia, [...] wszyst-
ko u niej jest niekształtne, dzikie, sfalszowane, przesadzone, bombastyczne,
kariatydowate¹⁸.

Tydzień później, odpowiadając na komentarze czytelników i krytyków, Stebelski ponownie potępiając odniósł się do powieści:

[...] w „Kaśce-Kariatydzie” zamiast miłości ludu jest jakaś ekstaza dziwna
a cikliwa. Nowelistka ustawicznie skarży się na krzywdy, jakie się właściwie nie
dzieją. Nie jest to tragedia grecka w chacie wieśniaczej, jeno zbiorowisko naj-
nikczemniejszych indywiduów, pośród których stanęła Kaśka¹⁹.

W małej ideologicznej przedmowie publicystycznej *Передмова* do wyda-
nia tłumaczenia jednoaktówki *В Гірничій Дуброві* **Wołodymyr Starosol-
ski** (*1878–†1942), w tym czasie student na Wydziale Prawa Uniwersytetu
Lwowskiego, główny inicjator powstania i faktyczny przywódca nielegal-
nej organizacji młodzieżowej o orientacji socjalistycznej „Молода Україна”
(„Młoda Ukraina”), której celem było uzyskanie państwowości ukraińskiej,
ostrzegł, że wyraża tylko „kilka myśli, które, być może, nie mają związku
z tendencją autorki”, ale „są związane z tym obrazem [...] przez to, że dał
im impuls do myślenia i pisania ich”. Starosolski zastanawiał się filozoficz-
nie nad problemem strajku robotniczego. Oto górnicy

18 Tamże, s. 2.

19 Stb. [Włodzimierz Stebelski], *O Kaśkę...*, „Kurier Codzienny” 1887, nr 340, 9 grudnia, s. 3.

nie mają „zaufania” do proroków nowej idei, inteligentów. Zdobywa się je [zaufanie] czynami, a nie słowami; a tych czynów nie mieli jeszcze okazji widzieć.

Dopiero gdy nadejdzie „czyn”, inteligentna dusza górnika zapala się od ofiarności i „nie pójdzie” on więcej do „szybu” [kopalni – Ye.N.].

To są „Moskale przeszli”. Z nahajkami i kulami przychodzi ciemna a silna siła, która chce zdusić ideę, rozbić jej zwolenników na końskich kopytach – ale zamiast tego powoduje poświęcenie jednostki i otwiera nowe dusze na ideę. [...]

Każda idea ma swoich górników i sztygarów – i swoich Moskali.

A każda idea chce ofiar i poświęceń, musi mieć swoje krzyże i swoich męczenników.

Promień słońca potrzebuje czasem burzy i piorunów, które rozerwałyby i roztrzaskałyby chmury i utorowałyby mu drogę na ziemię. Burzą dla idei są wszelkiego rodzaju „Moskale”.

I to może być ich zadanie w dziejach ludzkości²⁰.

To prawda, że te historiozoficzno-publicystyczne refleksje są aktualne do dziś. A „poświęcenie”, „ofiarność” i „Moskale” nie ominęły samego Starosolskiego. Podobnie jak w przypadku sztygara na końcu jednoaktówki Zapolskiej, jego los również „Moskale przeszli”. Po zajęciu Lwowa przez Sowietów został aresztowany 25 grudnia 1939 roku, a 25 października 1940 roku skazany na osiem lat obozu koncentracyjnego w Mariinsku na Syberii Zachodniej, gdzie zmarł 25 lutego 1942 roku. Do 1943 roku rząd polski na uchodźstwie starał się o uwolnienie Starosolskiego, który w II Rzeczypospolitej był znanym prawnikiem, członkiem Naczelnej Rady Adwokackiej w Warszawie i orędownikiem wzajemnego zrozumienia i współpracy między Ukraińcami i Polakami.

Utwór *Из циклу Бірлії* Stanisława Przybyszewskiego, pierwszy numer serii „Живі Струни”, wydany w ukraińskim przekładzie, doczekał się krytycznej recenzji **Iwana Franki**²¹, który nie akceptował dekadentckiego modernizmu polskiego pisarza:

Nie należę do tych strachliwych, którzy na każde nowe zjawisko w literaturze, nieprzyzwyczajone do ich smaku i do ich utartych ścieżek, wołają nad upadkiem moralności i porządku społecznego i przepowiadają bliski koniec świata, ale przynajmniej utratę świętości narodowych. Niemniej jednak, po przeczytaniu tej książeczki, nie mogę sobie wyobrazić, dlaczego i dla kogo została

20 В.С. [Володимир Старосольський], *Передмова*, [в:] Г. Запольська, *В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки А. Крушельницький, Львів [1899], s. 3–4.

21 „Літературно-Науковий Вістник” 1900, т. 9, кн. 1, s. 68–69; podpisano: І. Фр.

ona przetłumaczona na nasz język? [...] nie mogę zrozumieć, po co i dla kogo Kruszelnicki potrzebował wzbogacić naszą literaturę przekładem tego dzieła²².

Ukraińska działaczka społeczna Waleria Kocowska w liście do syna Iwana Franki, Petra, z 13 kwietnia 1940 roku wspominała, że jego ojciec utrzymywał przyjacielskie kontakty ze Stanisławem Przybyszewskim, który podobno był nawet na chrzcinach jego dzieci ochrzczonych w wierze prawosławnej:

Z obcych ludzi, a wtedy już towarzyszy pracy, byli dyrektor „Kurjera [Lwowskiego]” Henryk Rewakowicz, Jan Kasprowicz, Stanisław Przybyszewski – mieszkał w tym samym domu i niejednokrotnie zatrzymywał się u Oljca na spokojną i przyjacielską rozmowę, którą jeszcze w tym czasie z „nimi” można było prowadzić. Kilka godzin upłynęło miło na ożywionej rozmowie, wypito dużo wina za zdrowie „nowych katolików” i wszystko przebiegło zgodnie z tradycją²³.

Dwoje dzieci Iwana Franki zostało ochrzczonych w 1889 roku, a jeszcze dwoje w 1896 według obrządku prawosławnego, więc nie wiadomo, dla czego na chrzcie pito za zdrowie „nowych katolików”. Waleria Kocowska, która była matką chrzestną córki Franki, Anny, ochrzczonej 3/15 listopada 1896 roku, nie podała roku chrztu, o którym mówiła. Możemy się domyślać, że było to w 1896 roku. Przybyszewski odwiedził jednak Jana Kasprowicza we Lwowie w 1899 roku, a wiosną 1900 roku osiadł na pewien czas w ówczesnej stolicy Galicji, kiedy to Franko po skandalu z artykułem o Mickiewiczu *Ein Dichter des Verrathes* („Die Zeit” 1897, Bd. 11, N 136, 8 Mai) przerwał aktywne stosunki z polskimi pisarzami i uczonymi. Informacje Kocowskiej o przyjaznych stosunkach Franki z Przybyszewskim wymagają więc weryfikacji w innych źródłach.

Jednak opublikowanie w drugim numerze serii „Живі Струни” przekładu utworu o wyrażnie społecznym charakterze, poruszającego aktualny problem strajku górników kierowanego przez inteligentnych sztygarów (młodszych mistrzów górniczych, oddziałowych), spotkało się z aprobatą Franki, ponieważ sam wcześniej zajmował się tematyką strajkową (niedokończona powieść *Борислав сміється* (*Borysław śmieje się*), opublikowana po

22 I. Франко, *Станіслав Пишибишевський. Із циклу Вігільї, переклав Антін Крушельницький. ("Живі Струни", 1). Львів, 1899. З друк[арні] Ставропігійського інституту, [в:] І. Франко, *Зібрання творів* у 50 т., Київ 1981, т. 32, s. 32, 33.*

23 Спогади про Івана Франка, упорядник М. Гнатюк, видання 2-ге, доповнене, перероблене, Львів 2011, s. 628.

raz pierwszy w latach 1881–1882). Jego druga recenzja została wydrukowana w tej samej styczniowej książce czasopisma „Літературно-Науковий Вістник” z 1900 roku zaraz po pierwszej recenzji, nie ma więc powodu, by sądzić, że po krytyce Franki Kruszelnicki postanowił „zrehabilitować” siebie i serię, i dlatego po dekadencckim tekście opublikował dzieło społecznie tendencyjne.

Już na samym początku przeglądu Franko zauważył: „Ten mały dramat utalentowanej polskiej aktorki i pisarki był już wystawiany w ruskim [to znaczy ukraińskim – Ye.N.] tłumaczeniu na scenie amatorskiej i wart jest jak najszybszego rozpowszechnienia”²⁴.

Zauważając, że „treść” dramatu „jest bardzo prosta”, Franko ją wypunktował (większość tej krótkiej recenzji to po prostu streszczenie fabuły). W końcu podsumował:

Oczywiście, rysunkowi Zapolskiej wiele brakuje; tło jest nieco formułkowe, rozmowa górnika ze sztygarem ma wiele do powiedzenia; zakończenie jest bardziej inscenizacyjne niż psychologicznie umotywowane, ale dramat jako całość jest udany i powinien robić wrażenie – zwłaszcza w miastach²⁵.

Według Franki, „przekład Kruszelnickiego, choć nie wszędzie wzorcowy, jest na ogół dobry”²⁶. O publicystycznej przedmowie (Передмова) Starosolskiego Franko nie wspominał.

Radzieckie studia literackie i teatralne

Jarosław Hałan recenzował premierę *Panny Maliczewskiej* według komedii Zapolskiej pod tym samym tytułem (napisanej w 1910 roku) we Lwowskim Państwowym Polskim Teatrze Dramatycznym („Вільна Україна” 1941, 31 maja).

Z czasów radzieckich można wymienić artykuł *Де і коли народилася Г. Запольська* (Gdzie i kiedy urodziła się G. Zapolska) **Ołeksija Oszurkiewicza**, folklorysty i etnografa regionalnego z Wołynia, w kijowskim czasopiśmie literatury zagranicznej „Всесвіт” (1963, nr 5) oraz kilka artykułów

24 I. Франко, *Габрієля Запольська. В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті, переклав за дозволом авторки А. Крушельницький (Живі Струни, 2)*, „Літературно-Науковий Вістник” 1900, т. 9, кн. 1, s. 69; podpisano: I. Фр.; I. Франко, *Зібрання творів* у 50 т., Київ 1981, т. 32, s. 34.

25 Tamże, s. 35.

26 Tamże.

Wołodymyra Kulika ze Lwowa, opublikowanych w pierwszej połowie lat 70²⁷.

Jego artykuł *Моральний світ Дульських*²⁸ (*Moralny świat Dulskich*) stanowi popularny przegląd twórczości Zapolskiej, w którym, zgodnie z ideologią sowiecką, pisarka interpretowana jest wąsko: jako przedstawicielka „nurtu naturalistycznego w literaturze polskiej”, która „demaskuje społeczeństwo mieszczańskie, jego niemoralność i obłudę”²⁹ i w której utworach „uwidacznia się tragiczny los kobiet stojących na różnych szczeblach hierarchii społecznej”³⁰. Zapolska przedstawiana jest jedynie jako „bezwzględna demaskatorka społeczeństwa burżuazyjnego, wybitna mistrzyni realizmu”³¹. W artykule *Чар правдивої поезії* (*Powab prawdziwej poezji*) poruszono temat „G. Zapolska i Ukraina”³².

W nowym artykule *Габрієля Запольська в оцінці критики*³³ (*Gabriela Zapolska w ocenie krytyków*) W. Kulik już generalnie zaprzeczył przynależności twórczości Zapolskiej do naturalizmu³⁴ i zgodził się z polskim literaturoznawcą Henrykiem Markiewiczem, że naturalizm dla Zapolskiej był „etapem przejściowym”³⁵. Jednak zgodnie z koncepcją literaturoznawstwa radzieckiego, które absolutyzowało tzw. realizm krytyczny, Kulik traktował pisarkę jako „realistkę”, „żywą przedstawicielkę realizmu krytycznego w literaturze polskiej przełomu XIX i XX wieku”³⁶.

W artykule tym Kulik krótko, wybiórczo i dość pobieżnie prześledził recepcję twórczości Zapolskiej, głównie prozy, w polskiej krytyce literackiej (Józef Ignacy Kraszewski, Włodzimierz Zagórski, Piotr Chmielowski, Adolf Dygasiński, Włodzimierz Stebelski, Teodor Jeske-Choiński, Edward Przewoźski, Karol Irzykowski, Jadwiga Zlasnowska, Eliza Orzeszkowa, Waleria

27 Wołodymyr Kulik pracował jako bibliotekarz we Lwowskiej Miejskiej Bibliotece Literatury Obcej nr 3. Opracował indeksy bibliograficzne „Т.Г. Шевченко в німецьких перекладах та критиці (1843–1917)” (współpracownicy: M. Гресько, М. Занічковський; Львів 1968), „Стефан Жеромський в Українській РСР” (Львів 1968), „Владислав Броневський в Українській РСР” (Львів 1971).

28 В. Кулик, *Моральний світ Дульських*, „Всесвіт” 1971, № 12, s. 117–119.

29 Tamże, s. 117.

30 Tamże.

31 Tamże, s. 119.

32 В. Кулик, *Чар правдивої поезії*, „Жовтень” 1972, № 9, s. 127–130.

33 В.П. Кулик, *Габрієля Запольська в оцінці критики*, „Українське слов'янознавство”, Львів 1974, вип. 9, s. 50–55.

34 Tamże, s. 51.

35 Tamże, s. 55.

36 Tamże, s. 51, 55.

Marrené, Wilhelm Feldman, Antoni Potocki, Bronisław Chrzanowski, Zdzisław Dębicki, Stanisław Rzewuski), następnie w literaturoznawstwie polskim (Irena Krzywicka, Ignacy Fik, Aleksander Dan – prawdziwe nazwisko Weintraub, Ewa Korzeniowska, Tomasz Weiss, Jadwiga Czachowska, Danuta Knysz-Rudzka, Henryk Markiewicz), a także wśród niektórych rosyjskich badaczy (Aleksandr Jacimirski, Wiaczesław Obolewicz, Natella Baszyndzagian-Arutiunowa). Z tego zestawienia widać, że W. Kulik przeczytał wiele artykułów literacko-krytycznych i recenzji, prac literaturoznawczych, które odnosiły się do Zapolskiej, ale ciasne granice jego artykułu, a przede wszystkim radziecka cenzura ideologiczna, nie pozwoliły mu na szczegółowe i wszechstronne omówienie kontrwersyjnej interpretacji jej twórczości w polskiej krytyce literackiej i polskim literaturoznawstwie.

Oprócz artykułów W. Kulik w publikacji *Дво́томник листів польської письменниці* (Dwa tomy listów pisarki polskiej) zrecenzował warszawskie wydanie *Listów Gabrieli Zapolskiej* z 1970 roku (zebranych i ułożonych przez Stefanię Linowską)³⁷. Odnotował, że publikacja „epistolarnego dziedzictwa pisarki realistki” została „na ogół dobrze przyjęta” przez polskich krytyków (Annę Boską, Helenę Zaworską, Tomasza Weissa, Edmunda Janakowskiego), „choć niektórzy z nich nie byli jednomyślni”³⁸. Podkreślił, że opublikowany zbiór listów Zapolskiej „jest dla nas cenny [...] poprzez ujawnienie tych elementów, które wiązały ją z Ukrainą”, przede wszystkim z rodzinnym Wołyniem³⁹. Również w Paryżu, gdzie Zapolska próbowała swoich sił jako aktorka w latach 1889–1895, poznała ukraińskiego śpiewaka operowego Ołeksandra Miszugę, który miał zadebiutować w Operze Paryskiej. Dla Zapolskiej, zafascynowanej jego głosem, Miszuga śpiewał ukraińskie pieśni ludowe i często bywał w jej salonie literackim, a na jednym z wieczorów literackich pisarka czytała fragmenty literatury polskiej, podczas gdy Miszuga śpiewał arie z opery. W listach Zapolskiej pojawiają się też wzmianki o ukraińskich malarzach Kornile Ustianowiczu, Julianie Pańkiewicz i Ołeksie Skrutku, których obrazy bardzo lubiła. Znajdujemy w jej listach „częste i poruszające wspomnienia” o Lwowie⁴⁰.

Kulik, analizując listy Zapolskiej, zwrócił uwagę na „wiele dowodów jej zainteresowań literackich, wypowiedzi o własnej twórczości”. Jednocześnie

37 B.K. [B. Кулик], *Дво́томник листів польської письменниці*, „Українське слов'янознавство”, Львів 1974, вип. 9, s. 83–84.

38 Tamże, s. 83.

39 Tamże.

40 Tamże, s. 84.

twierdził, że „pisarka realistka ostro potępiała modernizm [...] Młodej Polski”, przeciwstawiała się „estetycznej [...] spirytualizacji” polskich modernistów, zwłaszcza Przybyszewskiego, „sarkastycznie wyśmiewała snobizm dekadentów”. Na podstawie cytatów z listów Zapolskiej Kulik dowodził, że „prawda i tylko prawda jest jej podstawową zasadą twórczą”. Zauważył jednak, że Zapolska „nie rozumiała historycznej roli klasy robotniczej, ale jako pisarka-demokratka nie mogła zignorować idei socjalizmu”, których rozumienie najpełniej wyraziła w powieściach *Janka* (1895) i *Zaszumi las* (1899)⁴¹.

Oczywiście recenzent dopatrywał się wybiórczego i tendencyjnego podejścia do interpretacji listów Zapolskiej, starając się przedstawić wielowymiarową pisarkę w ramach oficjalnej ideologii ówczesnego ukraińskiego literaturoznawstwa radzieckiego.

W niepodległej Ukrainie

Po odrodzeniu się państwowości ukraińskiej i dzięki wyzwoleniu się z sowieckiej ideologii i cenzury interpretacja twórczości Gabrieli Zapolskiej osiągnęła nowy, jakościowo wyższy poziom i znacznie się rozszerzyła, obejmując różne dzieła i aspekty.

W drugim tomie *Ukraińskiej Encyklopedii Literackiej* (niestety niekompletnej – wydano tylko trzy tomy z planowanych pięciu) znajduje się artykuł *Zapolska Gabriela* znanego literaturoznawcy, profesora z Uniwersytetu imienia Jurija Fedkowicza w Czerniowcach **Anatolija Wołkowa**⁴², a w obecnie wydawanej *Encyklopedii Współczesnej Ukrainy* można znaleźć artykuł **Ołeksija Oszurkiewicza** traktujący o tej autorce⁴³.

Bardzo dobry jest popularny, pouczający, a jednocześnie przemyślny i wnikliwy artykuł **Serhija Hupała** *У дюнах людської злоби. Габрієля Запольська: польський класик родом із Волині* (*W odmętach ludzkiej złośliwości. Gabriela Zapolska: polski klasyk z Wołynia*), opublikowany w kijowskiej ogólnokrajowej gazecie „День” 9 października 2004 roku⁴⁴.

41 Tamże.

42 А.Р. Волков, *Запольська Габрієля*, [в:] *Українська Літературна Енциклопедія*, Київ 1990, т. 2: Д–К, s. 241–242.

43 О.Ф. Ошуркевич, *Запольська Габрієля*, [в:] *Енциклопедія Сучасної України*, Київ 2006, т. 10: 3–Зор, s. 274.

44 С. Гупало, *У дюнах людської злоби: Габрієля Запольська: польський класик родом із Волині*, „День” 2004, 9 жовтня, <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/u-dyunah-lyudskoyi-zlobi>.

Lidia Zielińska, docent Narodowego Uniwersytetu „Akademia Ostrogska”, w artykule *Мицанство як тема повідомлення у міжкультурній комунікації (трагіфарс Габрієли Запольської „Моральність пані Дульської” на сцені Рівненського державного музично-драматичного театру)* [*Mieszczanstwo jako temat przekazu w komunikacji międzykulturowej (tragifarsa Gabrieli Zapolskiej „Moralność pani Dulskiej” na scenie Rówieńskiego Państwowego Teatru Muzyczno-Dramatycznego)*] przyjrzała się utworowi dramatycznemu oraz jego inscenizacji teatralnej jako tragikomedii i przeanalizowała, w jaki sposób pisarka i reżyser – w zależności od czasów i epok politycznych, w których funkcjonowali – interpretują społeczny fenomen mieszczaństwa⁴⁵. Zmienił się pogląd ideologiczny na tzw. mieszczaństwo i to, co w czasach Zapolskiej było krytykowane, nie wydaje się już zasługiwać na bezwarunkową krytykę. Współczesne rozumienie mieszczaństwa, jego interesów i wartości stało się bardziej przenikliwe i wyważone.

W innym artykule naukowym „...*To typ moskiewskiej nihilistki, ale nie polskiej dziewczyny*”: *один епістолярний епізод із життя читачки Габрієли Запольської і письменника Юзефа Ігнація Крашевського* („...*To typ moskiewskiej nihilistki, ale nie polskiej dziewczyny*”: *jeden epistolarny epizod z życia czytelniczki Gabrieli Zapolskiej i pisarza Józefa Ignacego Kraszewskiego*) Lidia Zielińska analizuje kontrowersyjny odbiór przez Zapolską powieści Szalona J.I. Kraszewskiego. W liście do pisarza negatywnie wypowiada się ona o nowym wizerunku kobiety, choć jej własne życie i twórczość z 1880 roku przyczyniły się do zainicjowania procesów emancypacyjnych. Problem ten rozpatrywany jest w artykule w kontekście historycznym, kulturowym i literackim dziewiętnastowiecznej Polski i Rosji⁴⁶.

Iryna Frys, wówczas adiunktka filologii polskiej na Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki, podjęła próbę prześledzenia, z perspektywy mitologicznej i w projekcji komparatystyczno-literackiej, interpretacji miłości w utworach opartych na folklorze, wierzeniach, obyczajach i tradycjach ludowych, ale należących do różnych epok i nurtów artystycznych – epoki pozytywizmu i naturalizmu (wczesna nowela – zgodnie

45 Л. Зелінська, *Мицанство як тема повідомлення у міжкультурній комунікації (трагіфарс Габрієли Запольської „Моральність пані Дульської” на сцені Рівненського державного музично-драматичного театру)*, „Наукові записки” [Національного університету „Острозька академія”], серія: Філологічна 2010, Вип. 15, s. 112–120, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_15_20.

46 Л. Зелінська, „...*To typ moskiewskiej nihilistki, ale nie polskiej dziewczyny*”: *один епістолярний епізод із життя читачки Габрієли Запольської і письменника Юзефа Ігнація Крашевського* [Електронний ресурс], „Волинь – Житомирщина” 2014, № 25, s. 187–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2014_25_22 [dostęp: 01.02.2022].

z definicją badaczki („новела”) – Małaszka Zapolskiej, powstała 1883, oraz jej przeróbka sceniczna 1886) oraz epoki modernizmu i neoromantyzmu (dramat mitologiczny *Лісова пісня* Łesi Ukrainki, 1911)⁴⁷. Próba porównania dotyczy głównych bohaterek, także zupełnie różnych – Małaszki, dziewczyny żądnej cielesnych i materialnych uciech, oraz Mawki, swego rodzaju syreny czy leśnej nimfy, która z metafizycznej postaci świata duchów przeistacza się w idealną pannę świata ludzi. Nie dziwi więc, że wnioski koncentrują się na istotnych różnicach w przedstawieniu, charakterystyce i zachowaniu tych bohaterek, stworzonych na gruncie odmiennych zasad estetycznych.

Switłana Suharewa, profesor w Katedrze Języków Obcych i Translatoryki na Wydziale Stosunków Międzynarodowych Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego im. Łesi Ukrainki, w swojej recenzji ukraińskiego przekładu Serhija Hupała „rozbudowanego opowiadania” (według jej definicji) *Małaszka* zwięźle opisuje fabułę i bohaterów utworu, jego związek z ukraińskimi zwyczajami i obrzędami ludowymi oraz zachęca do jego lektury⁴⁸.

Ważnym wkładem do współczesnego rozumienia twórczości Zapolskiej jest tłumaczenie na język ukraiński nowatorskiej monografii **Anny Janickiej**, profesor z Katedry Filologicznych Badań Interdyscyplinarnych Uniwersytetu w Białymstoku (Polska). Już sam tytuł przekładu tej monografii, wydanej w Kijowie w 2017 roku (na 160. rocznicę urodzin pisarki) dzięki inicjatywie i staraniom profesora Rościława Radyszewskiego jako trzydziesty tom redagowanych przez niego „Kijowskich Studiów Polonistycznych”, zawiera naukowe wyzwanie – uwypuklenie modernizmu Zapolskiej, interpretowanej zwykle jako naturalistka i realistka: *Модерністка з Волині. Про творчість Габрієлі Запольської* (*Modernistka z Wołynia. O twórczości Gabrieli Zapolskiej*; przekład Iryny Szewczenko, posłowie Rościława Radyszewskiego)⁴⁹. Tytuł oryginału jest nieco inny: *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*⁵⁰, ale w istocie Anna Janicka w tej monografii zaproponowała dyskusyjną interpretację twórczości Zapolskiej. W recenzji Anna Janek odnotowała: „Janicka

47 I. Фрис, *Концепція кохання у міфологічній драмі: „Лісова пісня” Лесі Українки та „Малашика” Габрієлі Запольської*, „Київські полоністичні студії” 2013, т. 22, s. 342–346, http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2013_22_61 [dostęp: 01.02.2022].

48 С. Сухарева, *Про переклад „Малашики” Габрієлі Запольської*, [в] *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*, Луцьк 2017, т. 6, s. 52–53, <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2018/11/12> [dostęp: 01.02.2022].

49 А. Яніцька, *Модерністка з Волині. Про творчість Габрієлі Запольської*, монографія, переклад з польської І. Шевченко. Київ 2017, 310 с., іл., фот. (Київські полоністичні студії; т. 30).

50 А. Janicka, *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*, Białystok 2013.

decyduje się na zerwanie wszelkich etykiet: naturalistki, secesjonistki, skandalistki i feministki, które zaciemniają obraz pisarki [...]”⁵¹. Ukraińskie tłumaczenie książki *Модерністка з Волині. Про творчість Габрієлі Запольської* uzupełnia studium porównawcze Anny Janickiej *Габрієля Запольська і Леся Українка – драматургія перебільшень*, które jest tłumaczeniem rozdziału *Gabriela Zapolska i Łesia Ukrainka – dramaturgia przekroczenia* z części VII *Okiem Zapolskiej* wchodzącej w skład jej książki *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”*⁵².

Gabriela Zapolska ma swoje miejsce w niedawno wydanej książce *Нарис історії польської літератури (Zarys historii literatury polskiej)* **Rościława Radyszewskiego**, kierownika Katedry Polonistyki na Narodowym Uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki w Kijowie i dyrektora Międzynarodowej Szkoły Ukrainoznawstwa przy Narodowej Akademii Nauk Ukrainy. *Zarys...*, pomyślany jako podręcznik dla studentów polonistyki, stanowi skondensowany i merytoryczny przegląd, zawierający precyzyjne streszczenia opowiadań, utworów powieściowych i dramaturgicznych Zapolskiej według wiodących tematów i wątków oraz przynależności do ruchów artystycznych⁵³. Biorąc pod uwagę gatunek podręcznika, zarysowuje się tu tradycyjne spojrzenie na twórczość Zapolskiej. Zwraca się uwagę, że pisarka „weszła do literatury jako jedna z najbardziej uderzających przedstawicielek naturalizmu polskiego”, „w opowiadaniach [...] uciekała się do metody naturalistycznego ujmowania rzeczywistości”⁵⁴, ponadto dowodzone, że „naturalizm Zapolskiej ma silne zabarwienie publicystyczne i dydaktyczne [...]”⁵⁵. W związku z tym „tematy i wątki jej utworów są nierozzerwalnie związane z typowym dla pisarza naturalisty problemem człowieka w społeczeństwie [...]”⁵⁶, przy czym „model rodziny jest swoistym mikromodelem samego społeczeństwa”⁵⁷.

51 A. Janek, *Perspektywa innej perspektywy. Nad książką Anny Janickiej „Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki”*, Rec.: Anna Janicka, *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*, Uniwersytet w Białymstoku, Alter Studio, Białystok 2013, s. 372, il., „Wiek XIX”, 2014, rok VII, nr XLIX, s. 474.

52 A. Janicka, *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności. Pozytywizm i „obrzeża”*, Białystok 2015, s. 337–352. Першодрук статті: A. Janicka, *Gabriela Zapolska i Łesia Ukrainka – horyzonty naturalizmu*, [w:] *Dramat w nowych ujęciach teoretycznych*, pod red. nauk. N. Maliutiny, J. Ławskiego, Białystok–Odessa 2014.

53 Р. Радішевський, *Габрієля Запольська*, [в:] Р. Радішевський, *Нарис історії польської літератури. Підручник* у 2 кн., Київ 2019, кн. 2, s. 57–61. (Серія „Київські полоністичні студії”, т. XXXIV).

54 Тамże, s. 57.

55 Тамże, s. 60.

56 Тамże, s. 57–58.

57 Тамże, s. 60.

Pomimo tego, że „twórczość Zapolskiej ideologicznie pozostawała w płaszczyźnie doświadczenia pozytywistycznego”⁵⁸, przyznaje się, że „teoretycznie” jej twórczość można również „przypisać [...] do literatury postpozytywistycznej”⁵⁹. Zauważa się, że „swoim stylem autorskim Zapolska stanęła w jawnej opozycji do większości pisarzy Młodej Polski”, a „nieliczne próby G. Zapolskiej w kierunku modernistycznym były raczej nieudane [...]”⁶⁰.

Zaznaczono, że „osobowość twórcza G. Zapolskiej najżywiej objawiła się w dramacie”⁶¹, a „centralne miejsce” w nim „zajmuje sztuka satyryczna” *Moralność pani Dulskiej*⁶², gdzie tytułowa bohaterka „stała się ogólnym uosobieniem polskiego filisterstwa, którego negatywne przejawy po tej sztuce określano w publicystyce polskiej mianem «dulszczyzny»”⁶³.

Najnowsza monografia **Rościława Radyszewskiego** *Реценція творчості Лесі Українки в Польщі* (*Recepcja twórczości Łesi Ukrainki w Polsce*) ma charakter bibliograficzno-referencyjny. Jej celem jest zebranie, usystematyzowanie, streszczenie i określenie zawartości publikacji na temat Łesi Ukrainki autorstwa ukraińskich i polskich badaczy w prasie polskiej. Autor monografii pozostawia dokładną krytyczną charakterystykę i ocenę tych prac kolejnym badaczom. W szczególności uczony referuje trzy podrozdziały studium komparatystyczno-literackiego Anny Janickiej *Габрієля Запольська і Леся Українка – драматургія перебілишень* (*Gabriela Zapolska i Łesia Ukrainka – dramaturgia przekroczenia*) opublikowane w ukraińskim przekładzie w monografii *Модерністка з Волині: Контекст, контексти..., Зв'язок із землею, Пропозиції виходу за межі...* (*Kontekst, konteksty..., Połączenie z ziemią, Propozycje wyjścia poza...*)⁶⁴. Według Radyszewskiego „konceptualnie oceniające porównanie” obu wołyńskich pisarek jest „przepojone wyczuwalnym nastrojem szczerzej kobiecej solidarności” z nimi przez sympatyzującą badaczkę, która interpretuje, zgodnie z jej słowami, „polską skandalistkę i ukraińską prorokinię” jako „bardzo indywidualne” i „jednocześnie reprezentatywne” dla swoich epok. Co więcej, jak pokazuje autorka pionierskiego studium (zgodnie z przytoczonym przez Radyszewskiego cytatem), każda

58 Tamże, s. 57.

59 Tamże, s. 60.

60 Tamże.

61 Tamże, s. 58.

62 Tamże, s. 59.

63 Tamże, s. 60.

64 Р. Радішевський, *Реценція творчості Лесі Українки в Польщі*, Київ 2021, s. 157–161. (Серія „Студії з україністики”, вип. XXIX).

z tych „modernistek” „zajmuje swoje miejsce w estetycznej i ideologicznej skali swojego czasu”, a jednocześnie „wykracza poza tę skalę”⁶⁵.

Liczne artykuły popularnonaukowe o Zapolskiej rozsiane są po lokalnej prasie wołyńskiej. Ostatnio artykuły o Zapolskiej pojawiały się także na różnych ukraińskich stronach internetowych, np. artykuł **Chrystyny Baziuk** *Львівська письменниця, яка ненавиділа чоловіків та зневажала жінок* (Lwowska pisarka, która nienawidziła mężczyzn i gardziła kobietami) na stronie Фотографії старого Львова⁶⁶, artykuł znanego lwowoznawcy **Ihory Melnyka** *Габрієля Запольська і Львів* (Gabriela Zapolska i Lwów) na stronie Zbruc⁶⁷, artykuł **Iwanki Korań** *Життя та творчість першої польської драматургині Габрієлі Запольської* (Życie i twórczość pierwszej polskiej dramatopisarki Gabrieli Zapolskiej) na stronie Варіанти Львів⁶⁸.

Twórczość Gabrieli Zapolskiej reprezentuje charakterystyczny i różnorodny „tekst lwowski”, być może najbogatszy spośród wszystkich pisarzy, polskich, ukraińskich i austriackich. Z tego punktu widzenia pisarka ta zasługuje na znacznie więcej uwagi ukraińskich literaturoznawców. Interesujące byłoby komparatystyczne studium „lwowskiego tekstu” Zapolskiej oraz twórczości innych polskich, ukraińskich i austriackich pisarzy tego czasu, w szczególności Iwana Franki.

BIBLIOGRAFIA

Janek A., *Perspektywa innej perspektywy. Nad książką Anny Janickiej „Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki”*. Rec.: Anna Janicka, *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*, Uniwersytet w Białymstoku, Alter Studio, Białystok 2013, ss. 372, il., „Wiek XIX” 2014, R. VII, nr XLIX.

Janicka A., *Gabriela Zapolska i Lesia Ukrainka – horyzonty naturalizmu*, [w:] *Dramat w nowych ujęciach teoretycznych. Studia slawistyczne*, pod red. nauk. N. Maliutiny, J. Ławskiego, Białystok – Odessa 2014.

Janicka A., *Sprawa Zapolskiej. Skandale i polemiki*, Białystok 2013.

⁶⁵ Tamże, s. 161.

⁶⁶ X. Базюк, *Львівська письменниця, яка ненавиділа чоловіків та зневажала жінок*, <https://photo-lviv.in.ua/lvivska-pysmennytsya-yaka-nenavdydila-cholovikov-ta-znevazhala-zhinok/>. Розміщено: 12.08.2016.

⁶⁷ I. Мельник, *Габрієля Запольська і Львів*, URL: <https://zbruc.eu/node/64186>. Розміщено: 30.03.2017.

⁶⁸ I. Корань, *Дами з вулиці Голомба (ч. 1). Життя та творчість першої польської драматургині Габрієлі Запольської*, <https://varianty.lviv.ua/53931-damy-z-vulytsi-holomba-ch-1>. Розміщено: 13.07.2018.

Janicka A., *Tradycja i zmiana. Literackie modele dziewiętnastowieczności: pozytywizm i „obrzeża”*, Białystok 2015.

Osiński D.M., *Lwów w „Kaście Kariatydy” Gabrieli Zapolskiej*, „Literaturoznawstwo. Historia – teoria – metodologia – krytyka” 2008, nr 1 (2).

[Stebelski Włodzimierz] Stb., „Kaśka Karjatyda”, „Kurier Codzienny” 1887, nr 332, 1 grudnia.

[Stebelski Włodzimierz] Stb., *O Kaśkę...*, „Kurier Codzienny” 1887, nr 340, 9 grudnia.

Zapolska G., *Kaśka Kariatyda*; Запольська Г., *Каська Кариатида*. [роман], переклад з польської Олександрі Лук'яненко, Львів 2007.

Базюк Х., *Львівська письменниця, яка ненавиділа чоловіків та зневажала жінок*, <https://photo-lviv.in.ua/lvivska-pysmennytsya-yaka-nenavydila-cholovikiv-ta-znevazhala-zhinok/>. Розміщено: 12.08.2016.

Варварич О., „Агасфер”. Упошуках ідеалу. Про прем'єру франківців у Театрі у фойє, „День” 2006, 14 листопада.

Волинська грань польської літератури. (До 160-річчя від дня народження Габрієлі Запольської, польської актриси та письменниці). Методично-бібліографічні. Матеріали, укладачі: І.І. Снітко, О.В. Гапонюк, Луцьк 2017.

Волков А.Р., *Запольська Габрієля*, [в:] *Українська Літературна Енциклопедія*, т. 2: Д–К, Київ 1990.

Габрієля Запольська (1857–1921), [в:] *Поляки-письменники в житті Волині* [Електронний ресурс]. *Біобібліографічний довідник*, укладач Л. Дейнека, Луцьк 2015, <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7687/1/Poljaky.pdf> [dostęp: 01.02.2022].

Гупало С., *У дюнах людської злости. Габрієля Запольська: польський класик родом із Волині*, „День”, 9 жовтня 2004, <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/u-dyunah-lyudskoyi-zlobi> [dostęp: 01.02.2022].

Запольська Г., *На стражъ*, Новелла Габрієлы Запольской, „Червоня Русь” 1890, № 143, 27 іюня (9 іюля); № 144, 28 іюня (10 іюля); № 145, 29 іюня (11 іюля); № 146, 1 (13) іюля.

Запольська Г., *В Гірничій Діброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки Антін Крушельницький, Львів [1899].

Запольська Г., *В Гірничій Діброві*, переклав з польської мови А.К., Львов [без року].

Запольська Г., *Каська-Кариатида*, повість, переклад В. Гжицького, Харків 1932.

Запольська Г., *Моральність пані Дульської. Комедія на 3 д.*, переклад С. Паньківського, Харків 1925.

Запольська Г., *Моральність пані Дульської. Міщанська трагікомедія на 3 дії*, переклад з польської [Г. Вігурської]. Київ 1957.

Запольська Г., *Смерть Феліціана Дульського. Повість*, переклад з польської мови Володимира Гжицького, Львів 1958.

Зелінська Л., *Міщанство як тема повідомлення у міжкультурній комунікації (трагіфарс Габрієли Запольської «Моральність пані Дульської» на сцені Рівненського державного музично-драматичного театру)*, „Наукові записки” [Національного університету „Острозька академія”], серія: Філологічна 2010, Вип. 15, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2010_15_20 [dostęp: 01.02.2022].

Зелінська Л., „...To typ moskiewskiej nihilistki, ale nie polskiej dziewczyny”: один епістолярний епізод із життя читачки Габрієли Запольської і письменника Юзефа Ігнація Крашевського [Електронний ресурс], „Волинь – Житомирщина” 2014, № 25, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2014_25_22 [dostęp: 01.02.2022].

Корань І., *Дами з вулиці Голомба (ч. 1). Життя та творчість першої польської драматургині Габрієли Запольської*, <https://varianty.lviv.ua/53931-damy-z-vulytsi-holomba-ch-1>. Розміщено: 13.07.2018.

Кулик В.П., *Габрієля Запольська в оцінці критики*, „Українське слов'янознавство”, Львів 1974, вип. 9.

[Кулик В.] В.К., *Двотомник листів польської письменниці*, „Українське слов'янознавство”, Львів 1974, вип. 9.

Кулик В., *Моральний світ Дульських*, „Всесвіт” 1971, № 12.

Кулик В., *Чар правдивої поезії*, „Жовтень” 1972, № 9.

Мельник І., *Габрієля Запольська і Львів*, <https://zbruc.eu/node/64186>. Розміщено: 30.03.2017.

Нахлік Є., *Пантелеймон Куліш і „Руська Трійця”. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття*, Львів 1994.

Нахлік Є., *Пантелеймон Куліш. Особистість, письменник, мислитель у 2 т.*, Київ 2007, Т. 1: *Життя Пантелеймона Куліша. Наукова біографія*.

Ошуркевич О.Ф., *Запольська Габрієля*, [в:] *Енциклопедія Сучасної України*, т. 10: 3–Зор, Київ 2006.

Радишевський Р., *Габрієля Запольська*, [в:] Р. Радишевський, *Нарис історії польської літератури. Підручник у 2 кн.*, Київ 2019, кн. 2. (Серія „Київські полоністичні студії”, т. XXXIV).

Радишевський Р., *Рецепція творчості Лесі Українки в Польщі*, Київ 2021 (Серія „Студії з україністики”, вип. XXIX).

Спогади про Івана Франка, упорядник Михайло Гнатюк, видання 2-ге, доповнене, перероблене, Львів 2011.

[Старосольський Володимир] В.С., *Передмова*, [в:] Запольська Г., *В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки Антін Крушельницький, Львів [1899].

Сухарева С., *Про переклад „Малашки” Габріелі Запольської*, [в:] *Україна та Польща: минуле, сьогодення, перспективи*, т. 6, Луцьк 2017, <https://ukrpolnauka.wordpress.com/2018/11/12> [dostęp: 01.02.2022].

Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті, Київ 1991, т. 4: *Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні. Матеріали до бібліографії (початок XIX ст. – 1980 р.)*.

[Франко І.] І.Фр., *Габриєля Запольська. В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки А. Крушельницький. (*Живі Струни* 2), „Літературно-Науковий Вістник” 1900, т. 9, кн. 1.

Франко І., *Габриєля Запольська. В Гірничій Дуброві, сценічна картина в 1 акті*, переклав за дозволом авторки А. Крушельницький (*Живі Струни*, 2), [в:] Франко І., *Зібрання творів у 50 т.*, т. 32, Київ 1981.

Франко І., *Станіслав Пибишевський. Із циклу Вігільй*, переклав Антін Крушельницький. (*“Живі Струни”*, 1). Львів, 1899. З друк[арні] Ставропігійського інституту, [в:] Франко І., *Зібрання творів у 50 т.*, т. 32, Київ 1981.

Фрис І., *Концепція кохання у міфологічній драмі: „Лісова пісня” Лесі Українки та „Малашка” Габріелі Запольської*, „Київські полоністичні студії” 2013, т. 22, http://nbuv.gov.ua/UJRN/kps_2013_22_61 [dostęp: 01.02.2022].

Яніцька А., *Модерністка з Волині. Про творчість Габріелі Запольської*. монографія, переклад з польської Ірини Шевченко. Київ 2017. (Київські полоністичні студії; т. 30).

SŁOWA KLUCZOWE: Gabriela Zapolska, Iwan Franko, Rościsław Radyszewski, Anna Janicka, ukraińska recepcja artystyczna i naukowa, tłumaczenia z polskiego na ukraiński, galicja, teksty lwowskie

THE UKRAINIAN RECEPTION OF GABRIELA ZAPOLSKA

Summary

The reception of Gabriela Zapolska's works among Ukrainian translators, theatre and film makers, literary and theatre critics, publicists, literary scholars, bibliographers has a history of at least 130 years: it began in the pre-revolutionary era, continued in the Soviet era, and has acquired a qualitatively new development in independent Ukraine.

Artistic reception includes translations from Polish to Ukrainian ("In Dąbrowa Górnicza" – by Antin Krushelnyskyi, 1899; "The Morality of Mrs. Dulski" – by Severyn Pankivskyi, 1925, Halyna Vigurska, 1957; "Kathy the Caryatid" – by Volodymyr Gzhyckyi, 1932, Oleksandra Lukyanenko, 2007; "Death of Felician Dulski" – by V. Gzhyckyi, 1933, 1958; translation of ten short stories, a tale *The Diary of a Young Wife*, dramatic works "Malashka. A Play in Six Scenes" and "Autumn Night" translated by Oleksandr Vashchuk, 2016; story "Malashka", 2016, the novel "A Big Part of Life", 2021, translated by Serhiy Hupalo); a film production in Russian, "The Morality of Mrs. Dulski" directed by Lesya Ukrainka, Russian Drama Theatre from Kiev, filmed at the O. Dovzhenko Film Studio in Kiev, 1957, plays ("Ahasverus" by the Ivan Franko National Academic Drama Theatre in Kiev, 2006, based on the play "A Man", translated by Boris Antkiv, directed by Taras Zhyrko; the tragicomedy "The Morality of Mrs. Dulski" by the Musical and Dramatic Theatre in Rivne, directed by Oleksandr Oleksiuk).

The scholarly reception consists of: a journalistic foreword (by Volodymyr Starynskyi), literary criticism (by Włodzimierz Stebelsky, Ivan Franko) and theatrical criticism (by Yaroslav Halan, Olena Warwarycz), literary studies, articles and reviews (Oleksiy Oshurkevych, Volodymyr Kulyk, Serhiy Hupalo, Lidia Zelinska, Iryna Frys, Svitlana Sukhareva), encyclopedic entries (Anatoly Volkov in the "Ukrainian Literary Encyclopedia," 1990; O. Oshurkevych in "Encyclopedia of Contemporary Ukraine," 2006) and popular science (Khrystyna Baziuk, Ihor Melnyk, Ivanka Koran in electronic media), excerpts in synthetic works by Rostyslav Radyshevskyi ("Sketch from the History of Polish Literature," 2019; "Reception of Lesya Ukrainka's works in Poland," 2021), Ukrainian translation of Polish scholar Anna Janicka's monograph on Zapolska (2017), bibliographical indexes (compiled by: Maria Walio, 1991; Liudmyla Dejneka, 2015; I.I. Snitko, A.V. Haponiuk, 2017).

KEYWORDS: Gabriela Zapolska, Ivan Franko, Rostyslav Radyshevskyi, Anna Janicka, Ukrainian artistic and scholarly reception, translations from Polish to Ukrainian, Galicia, Lviv text